

IDIOPATICKÉ STŘEVNÍ ZÁNĚTY

NOVÉ TRENDY
A MEZIOBOROVÉ SOUVISLOSTI

Milan Lukáš a kolektiv

IDIOPATICKÉ STŘEVNÍ ZÁNĚTY

NOVÉ TRENDY
A MEZIOBOROVÉ SOUVISLOSTI

Milan Lukáš a kolektiv

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **restně stíháno**.

prof. MUDr. Milan Lukáš, CSc., a kolektiv

IDIOPATICKÉ STŘEVNÍ ZÁNĚTY NOVÉ TRENDY A MEZIOBOROVÉ SOUVISLOSTI

Autorem ilustrací je Jiří Hlaváček. Ostatní obrázky jsou z archivu autorů, pokud není uvedeno jinak.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2020

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2020

Obálka Vojtěch Kočí

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 7859. publikaci

Odpovědná redaktorka Jindřiška Bláhová

Sazba a zlom Artedit spol. s r. o.

Počet stran 248

Praha 2020

Vytiskl TNM PRINT s.r.o., Chlumeck nad Cidlinou.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-1995-0 (pdf)

ISBN 978-80-271-1208-1 (print)

Seznam autorů

Editor

prof. MUDr. Milan Lukáš, CSc.

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

Autoři

MUDr. Martina Andrášová

Gynekologicko-porodnická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze

MUDr. Dana Ďuricová, Ph.D.

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

prof. RNDr. Ladislav Dušek, Ph.D.

Institut biostatistiky a analýz Masarykovy univerzity, Brno

pplk. MUDr. Kateřina Košťálová

Oddělení gastroenterologie, hepatologie a poruch metabolismu, Interní klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Ústřední vojenské nemocnice – Vojenská fakultní nemocnice Praha

MUDr. Kristýna Kubičková

Oddělení gastroenterologie, hepatologie a poruch metabolismu, Interní klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Ústřední vojenské nemocnice – Vojenská fakultní nemocnice Praha
Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

MUDr. Martin Lukáš

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

prof. MUDr. Milan Lukáš, CSc.

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

MUDr. Karin Malíčková

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

MUDr. Katarína Mitrová, Ph.D.

Pediatrická klinika 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice v Motole
Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

MUDr. Michaela Nováková

Dermatovenerologická klinika 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Nemocnice Na Bulovce
Dermatovenerologická ambulance Institutu klinické a experimentální medicíny v Praze

prof. MUDr. Antonín Pařízek, CSc.

Gynekologicko-porodnická klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze

prof. MUDr. Vladimír Teplan, DrSc.

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy
Subkatedra nefrologie Institutu postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, Praha
Katedra interních oborů Lékařské fakulty Ostravské univerzity a Interní klinika Fakultní nemocnice Ostrava

prof. MUDr. Jana Třešňák Hercogová, CSc., MHA

Dermatovenerologická klinika 2. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Nemocnice Na Bulovce
Dermatovenerologická ambulance Institutu klinické a experimentální medicíny v Praze
Dermatologie prof. Hercogové, Klinika preventivní medicíny, Praha

prof. MUDr. Petr Urbánek, CSc.

Interní klinika 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Ústřední vojenské nemocnice – Vojenská fakultní nemocnice Praha

MUDr. Martin Vašátko

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

Mgr. Jana Vorudová

Klinické a výzkumné centrum pro zánětlivá střevní onemocnění, Klinické centrum ISCARE a.s. a 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy

Recenzenti

prof. MUDr. Jan Bureš, CSc., FCMA

II. interní gastroenterologická klinika Lékařské fakulty v Hradci Králové Univerzity Karlovy a Fakultní nemocnice Hradec Králové

prof. MUDr. Tibor Hlavatý, PhD.

Gastroenterologické a hepatologické oddelenie, V. interná klinika Lekárskej fakulty Univerzity Komenského a Univerzitetnej nemocnice Bratislava

---

Předmluva	XVII
1 Idiopatické střevní záněty ve statistických ukazatelích a analýzách	1
<i>Milan Lukáš, Ladislav Dušek</i>	
1.1 Kvalita života	1
1.2 Epidemiologie	2
1.3 Idiopatické střevní záněty ve statistických ukazatelích ÚZIS MZ ČR	6
1.3.1 Prevalence léčených pacientů	6
1.3.2 Mortalita	7
2 Epidemická infekční onemocnění a idiopatické střevní záněty	11
<i>Milan Lukáš, Karin Malíčková</i>	
2.1 Onemocnění novým koronavirem covid-19	11
2.1.1 Patogeneze covid-19	11
2.1.2 Klinické projevy covid-19	12
2.1.3 Diagnostika covid-19	12
2.1.4 Riziko onemocnění covid-19 u pacientů s IBD	13
2.1.5 Protizánětlivá terapie idiopatických střevních zánětů a infekce covid-19	15
2.1.6 Endoskopické výkony a chirurgická léčba	17
2.1.7 Klinické studie	17
2.1.8 Doporučení pro pacienty	18
2.2 Dětská infekční onemocnění s epidemickým průběhem	18
2.2.1 Spalničky	19
2.2.2 Imunosupresivní léčba idiopatických střevních zánětů a očkování proti spalničkám	20
2.3 Sezonní chřipka	20
2.3.1 Terapie, prevence a vakcinace	21
2.3.2 Epidemiologická situace	22
2.3.3 Idiopatické střevní záněty a rizika spojená se sezonní chřipkou	22
3 Onemocnění imunitního systému a idiopatické střevní záněty	27
<i>Karin Malíčková</i>	
3.1 Imunodeficience	27
3.1.1 Primární protilátkové imunodeficience a idiopatické střevní záněty	27
3.1.2 Poruchy v systému komplementu a idiopatické střevní záněty	29
3.1.3 Sekundární imunodeficience u pacientů s idiopatickými střevními záněty	31
3.2 Systémová autoimunitní onemocnění a idiopatické střevní záněty	32
3.2.1 Axiální spondylartritida	32
3.2.2 Revmatoidní artritida	33
3.2.3 Systémový lupus erythematoses	33

3.2.4	Sjögrenův syndrom	34
3.2.5	Primární vaskulitidy	34
3.2.6	IgG4 asociovaná onemocnění	35
3.2.7	Celiakie (gluten seznávací enteropatie)	36
3.3	Imunopatologické nežádoucí účinky biologické terapie idiopatických střevních zánětů	37
3.3.1	Biologická terapie idiopatických střevních zánětů a indukce systémové autoimunity	37
3.3.2	Biologická terapie idiopatických střevních zánětů a alergické reakce	38
3.4	Potravinové alergie a idiopatické střevní záněty	40
3.5	Očkování pacientů s idiopatickými střevními záněty	41
3.5.1	Očkování proti preventabilním infekcím u dospělých pacientů s idiopatickými střevními záněty nechráněných proti danému infekčnímu onemocnění	41
3.5.2	Cestovatelské očkování	43
3.5.3	Pasivní imunizace	43
4	Anorektální manometrie u pacientů s idiopatickými střevními záněty	47
	<i>Kateřina Košťálová, Martin Vašátko</i>	
4.1	Metodika	49
4.2	Indikace	53
4.2.1	Fekální inkontinence	53
4.2.2	Dyssynergická defekace	54
4.2.3	Předoperační vyšetření	55
4.2.4	Funkční pánevní bolest	55
4.3	Management funkčních anorektálních poruch u idiopatických střevních zánětů	55
4.3.1	Fekální inkontinence	55
4.3.2	Dyssynergická defekace	56
5	Plánování těhotenství a léčba v graviditě	59
	<i>Dana Ďuricová</i>	
5.1	Fertilita	59
5.2	Vliv idiopatických střevních zánětů na průběh těhotenství	59
5.3	Vliv těhotenství na průběh idiopatických střevních zánětů	60
5.4	Plánování těhotenství	60
5.5	Medikamentózní léčba idiopatických střevních zánětů v těhotenství a při kojení	61
5.5.1	Obecné principy	61
5.5.2	Bezpečnost jednotlivých preparátů	62
6	Těhotenství, porod a šestinedělí z pohledu porodníka	71
	<i>Martina Andrášová, Antonín Pařízek</i>	
6.1	Charakteristika jednotlivých období těhotenství a porodu	71
6.2	Zásady dispenzární péče v těhotenství	72
6.3	Komplikace těhotenství	73
6.3.1	Relaps idiopatického střevního zánětu v těhotenství	74
6.3.2	Adherence těhotných žen k medikamentózní terapii idiopatického střevního zánětu	75
6.4	Endoskopie a zobrazovací metody v těhotenství	75
6.4.1	Endoskopická vyšetření	75
6.4.2	Zobrazovací metody	76
6.5	Porod	77
6.5.1	Vaginální porod	77

6.5.2 Císařský řez	78
6.6 Pooperační období	78
6.7 Porodní a poporodní komplikace	78
6.7.1 Anorektální dysfunkce	79
6.8. Poporodní péče	81
6.8.1 Kojení	81
6.8.2 Péče o rány	81
6.8.3 Péče o vyprazdňování stolice	81
7 Autoimunitní hepatitida a cholestatické jaterní choroby u idiopatických střevních zánětů	85
<i>Kristýna Kubičková, Michal Koula, Petr Urbánek</i>	
7.1 Autoimunitní hepatitida	85
7.1.1 Epidemiologie	86
7.1.2 Patogeneze	86
7.1.3 Medikací indukovaná autoimunitní hepatitida	86
7.1.4 Diagnostika	87
7.1.5 Terapie	88
7.2 Primární sklerozující cholangitida	88
7.2.1 Epidemiologie	88
7.2.2. Patogeneze	89
7.2.3 Diagnostika	89
7.2.4 Komplikace	89
7.2.5 Terapie	90
7.3 Primární sklerozující cholangitida malých žlučovodů, tzv. small duct PSC	91
7.4. Primární biliární cholangitida	92
7.5 Překryvné syndromy	92
7.5.1 Terapie	93
7.6 Diagnostický algoritmus u pacientů s idiopatickými střevními záněty	93
7.6.1 Jaterní biopsie	94
8 Kožní manifestace idiopatických střevních zánětů	99
<i>Michaela Nováková, Jana Třešňák Hercogová</i>	
8.1 Specifické kožní projevy	99
8.1.1 Perianální forma	99
8.1.2 Orální forma	99
8.2 Reaktivní kožní projevy	100
8.2.1 Erythema nodosum	100
8.2.2 Pyoderma gangraenosum	101
8.2.3 Pyostomatitis-pyodermatitis vegetans	102
8.2.4 Aftózní stomatitida	102
8.2.5 Sweetův syndrom	103
8.2.6 Kožní polyarteriitis nodosa	104
8.2.7 Leukocytoklastická a ANCA asociovaná vaskulitida	104
8.3 Kožní projevy v důsledku malabsorpce a malnutrice	104
8.3.1 Získaná forma acrodermatitis enteropathica	104
8.3.2 Pelagra – hypovitaminóza B ₃ (niacin)	105
8.4 Kožní projevy jako nežádoucí účinek léčby idiopatických střevních zánětů	105
8.4.1 Kožní nežádoucí účinky konvenční léčby	106

8.4.2	Kožní nežádoucí účinky biologické léčby	106
8.4.3	Anti-TNF- α indukované kožní léze	107
8.5	Různé (imunologicky asociované) projevy	111
8.5.1	Epidermolysis bullosa acquisita	111
8.5.2	Psoriáza	111
8.5.3	Atopická dermatitida	112
8.5.4	Hidradenitis suppurativa	113
8.5.5	Vitiligo	113
8.5.6	Nehty ve tvaru hodinového sklíčka („clubbing nails“, paličkovité prsty)	113
9	Nefrologické komplikace idiopatických střevních zánětů	117
	<i>Vladimír Teplan</i>	
9.1	Urolitiáza	117
9.1.1	Prevalence a patogeneze	118
9.1.2	Příznaky a objektivní nález	119
9.1.3	Diagnóza	119
9.1.4	Léčba	120
9.1.5	Profylaxe urolitiázy	121
9.1.6	Screeningové vyšetření u nemocných s idiopatickými střevními záněty	122
9.2	Tubulointersticiální nefritidy	122
9.2.1	Tubulointersticiální nefritida	122
9.2.2	Akutní tubulointersticiální nefritida u pacientů s idiopatickými střevními záněty	123
9.2.3	Chronická (neinfekční) tubulointersticiální nefritida	125
9.3	Glomerulonefritidy	126
9.3.1	IgA glomerulonefritida	126
9.3.2	Postinfekční glomerulonefritida	127
9.3.3	Ostatní afekce glomerulů	127
9.3.4	Léčebné postupy při společném postižení glomerulů a idiopatickém střevním zánětu	128
9.4	Amyloidóza při idiopatickém střevním zánětu	129
9.4.1	Epidemiologie a patogeneze systémové amyloidózy u nemocných s idiopatickým střevním zánětem	130
9.4.2	Klinické projevy a subjektivní příznaky amyloidózy	130
9.4.3	Gastrointestinální a orgánové příznaky amyloidózy	131
9.4.4	Diagnostika amyloidózy	131
9.5	Chronické onemocnění ledvin, renální insuficience a selhání. Transplantace ledviny	131
10	Screening dysplazie a kolorektálního karcinomu	137
	<i>Milan Lukáš</i>	
10.1	Výskyt dysplazie a kolorektálního karcinomu u nemocných s idiopatickými střevními záněty	137
10.2	Rizikové faktory pro vznik dysplazie a kolorektální rakoviny	138
10.2.1	Délka trvání nemoci a věk v době diagnózy střevního zánětu	138
10.2.2	Rozsah zánětlivých změn	138
10.2.3	Primární sklerozující cholangitida	139
10.2.4	Pozitivní rodinná anamnéza kolorektální rakoviny	139
10.2.5	Strukturální změny na trávicí trubici	139
10.3	Cesty nádorové transformace	139
10.4	Histologická diagnostika dysplazie	140

10.5. Dispenzární programy a chromoendoskopie	141
10.5.1 Terminologie	142
10.5.2 Dispenzární koloskopické prohlídky	143
10.5.3 Léčba dysplastických ložisek	143
10.6 Chemoprevence	144
10.7 Speciální situace	144
10.8 Perspektivní nové techniky	144
11 Enterální výživa a diety v terapii idiopatických střevních zánětů	147
<i>Katarína Mitrová, Jana Vorudová</i>	
11.1 Idiopatické střevní záněty a výživa	147
11.1.1 Enterální výživa	147
11.1.2 Exkluzivní enterální výživa	148
11.2 Idiopatické střevní záněty a diety	148
11.2.1 Dieta CDED	149
11.2.2 Dieta CD-TREAT	152
11.2.3 Dieta SCD	152
11.2.4 Dieta low-FODMAP	152
11.2.5 Paleolitická strava	155
11.2.6 Semivegetariánská strava	155
11.3 Aktuální doporučená dietní opatření u pacientů s idiopatickými střevními záněty	155
12 Inovativní a biologická léčba v současnosti a výhledy do budoucnosti	159
<i>Milan Lukáš</i>	
12.1 Individuální přístup (terapie šitá „na míru“) a časná léčba	159
12.2 Stratifikace pacientů podle míry rizika nepříznivého průběhu a stanovení léčebných cílů	160
12.3 Monitorování farmakokinetiky biologických léčiv	161
12.4 Volba biologického preparátu	162
12.5 Biologická a inovativní terapie v budoucnosti	164
12.5.1 Kombinované užití biologických léčiv	164
12.5.2 Kombinovaná léčba cyklosporin A a vedolizumab	167
12.5.3 Anti-IL-23 p19 monoklonální protilátky	168
12.5.4 Antiadhezivní monoklonální protilátky	169
12.5.5 Blokátory receptoru S1P (sflingosin-1 fosfát)	170
13 Nové subkutánně podávané monoklonální protilátky	175
<i>Milan Lukáš</i>	
13.1 Subkutánní podání a farmakokinetika	175
13.2 Imunogenicita monoklonálních protilátek	177
13.2.1 Imunogenicita subkutánně podávaných terapeutických mAb	177
13.2.2 Fenomén „high-zone tolerance“	178
13.2.3 Význam imunokomplexů	178
13.2.4 Blokáda TNF- α a imunogenicita mAb	179
13.3 Klinické zkušenosti	179
13.3.1 Infliximab CT-P13 SC	180
13.3.2 Subkutánní vedolizumab	181

14 Pokroky v endoskopické léčbě: od experimentu do klinické praxe	185
<i>Martin Lukáš</i>	
14.1 Teoretická východiska	186
14.2 Experimentální výkony	186
14.2.1 Kadaverózní model	186
14.2.2 Živý zvířecí model	186
14.3 Endoskopické výkony na experimentálním modelu	187
14.4 Klinická praxe	188
15 Choroby ileálního rezervoáru („pouchitida“) po restorativní proktokolektomii	191
<i>Milan Lukáš</i>	
15.1 Historie chirurgické léčby ulcerózní kolitidy	191
15.2 Výsledky a komplikace chirurgické léčby ileo-pouch-anální anastomózy	193
15.3 Pouchitida	194
15.3.1 Patogeneze pouchitidy	194
15.3.2 Rizikové faktory pro vznik pouchitidy	195
15.3.3 Klinické aspekty pouchitidy	195
15.3.4 Primární „idiopatická“ pouchitida	195
15.3.5 Sekundární pouchitida – indukovaný zánět v ileálním rezervoáru	196
15.4 Terapie pouchitidy	199
15.4.1 Profylaxe pouchitidy	199
15.4.2 Léčba akutní pouchitidy	200
15.4.3 Léčba recidivující a chronické pouchitidy	200
Souhrn	203
Summary	207
Medailonky	213
Seznam zkratk	219
Rejstřík	223

Dedikace

Knihu připisuji své ženě Janě a vnoučatům Tereze, Veronice, Anně Magdaléně, Matějovi, Maxmiliánu Martinovi a Ondřejovi.

Milan Lukáš

+

Poděkování

Velkou vděčnost bych chtěl vyjádřit oběma recenzentům, zvláště pak prof. MUDr. Janu Burešovi, CSc., za velmi cenné připomínky a rady. Mgr. Lee Jiráčkové a Bc. Janě Horutové bych chtěl poděkovat za velkou pomoc při sestavování rukopisu a obrazové dokumentace a MUDr. Jakubu Jirsovi za korekturu anglického textu.

Předmluva

V roce 2019 jsem se spoluautory vydal knihu s názvem *Pokroky v diagnostice a léčbě idiopatických střevních zánětů*. Při hodnocení obsahu monografie se ukázalo, že další velmi zajímavé a důležité aspekty diagnostiky a terapie těchto onemocnění nebyly zmíněny nebo se v průběhu období po přípravě a vydání publikace nově objevily. To bylo podkladem pro to, aby se rychle vytvořil nový tým spoluautorů, jenž se podělil v patnácti kapitolách s novinkami v diagnostice a léčbě těchto chorob. Tento autorský kolektiv je složen z lékařů tří generací, přičemž ta nejmladší z nich dostala relativně velký prostor, kterého se zhostila, podle mého názoru, více než se ctí. Podstatným faktem je, že na této knize významně participovali také specialisté z jiných odborností, jako je gynekologie a porodnictví, imunologie, nefrologie a kožní lékařství. Bez jejich součinnosti v běžné klinické praxi je komplexní péče o nemocné s Crohnovou nemocí a ulcerózní kolitidou dnes již nepředstavitelná.

V úvodní třetině monografie se čtenář může seznámit s výsledky statistických ukazatelů Ústavu zdravotnických informací a statistiky. Tento unikátní celorepublikový Registr hrazených služeb ukázal, že výskyt idiopatických střevních zánětů je mnohem vyšší, než jsme se mohli domnívat, a že letalita a mortalita na tyto nemoci je relativně velmi nízká. Nicméně kvalita života u většiny postižených osob s IBD je významně snížena (M. Lukáš, L. Dušek). Zkušenosti se současnou pandemií SARS-CoV-2 se přetavily do kapitoly ohledně doporučení terapeutických postupů u nemocných s idiopatickými střevními záněty v době infekčních epidemií (M. Lukáš, K. Malíčková). Složitost problematiky Crohnovy nemoci a ulcerózní kolitidy a význam imunologických vyšetření a léčby při řešení některých imunopatologických a imunodeficitních stavů potvrzuje, že spolupráce s imunologem je u řady těchto pacientů nejen naprosto nezbytná, ale pro pacienty také velmi přínosná (K. Malíčková). Z relativně méně užívaných diagnostických metod je pozornost věnována

moderním metodám anorektální manometrie, které se stále více uplatňují také u pacientů se střevními záněty, především při řešení inkontinence stolice, bolestí v oblasti perinea a anorekta a v některých speciálních situacích, jako je proktokolektomie s ileo-pouch-anální anastomózou (K. Košťálová, M. Vašátko).

Prostřední třetina monografie je cílena na mezioborovou spolupráci. Protože většina pacientů s idiopatickými střevními záněty je v mladém věku a na vrcholu fertility, nepřekvapí, že ve dvou rozdílných kapitolách připravených gastroenterologem (D. Ďuricová) a porodníkem (M. Andrášová, A. Pařízek) je podrobně probírána důležitost plánovaného rodičovství, léčba v graviditě, porod a poporodní péče o tyto pacientky. Následují tři kapitoly dokreslující významnost týmové spolupráce s odborníky z dalších medicínských oborů. Zásadní úloha hepatologů při řešení komplikací idiopatických střevních zánětů, jako je primární sklerozující cholangitida a jiné imunálně zprostředkované choroby, byla etablována již před několika desítkami let. Novější pohled na autoimunitní choroby jater a žlučových cest u pacientů se střevními záněty se zaměřením na autoimunitní hepatitidu a primární sklerozující cholangitidu pochází z pera střešovických hepatologů (K. Kubíčková, M. Koula a P. Urbánek). Kožní projevy u idiopatických střevních zánětů a komplikace podávané léčby, především anti-TNF léčivy, jsou tak časté, že podrobná znalost této problematiky je pro každého zdravotnického pracovníka, který přichází do kontaktu s pacienty s idiopatickými střevními záněty, velmi cenná (M. Nováková, J. Třešňák Hercogová). Podobně je tomu u nefrologických, a především urologických komplikací (urolitiáza), jež lze nejen dobře léčit, ale také metafylaktickými opatřeními minimalizovat vznik potenciálních komplikací (V. Teplan). V závěrečné části tohoto mezioborově zaměřeného oddílu monografie jsou zmíněny screeningové programy pro detekci dysplazie a kolorektální rakoviny u nemocných s idiopatickými střevními záněty (M. Lukáš).

Závěrečná část knihy je věnována pokrokům v terapii střevních zánětů. Horkým tématem je enterální výživa a speciální dieta, které se již několik let uplatňují u dětských pacientů a v současné době se rozšiřují také u dospělých, především s Crohnovou nemocí (K. Mitrová, J. Vorudová). Biologická léčba se zřetelně posouvá od intravenózního podávání k léčbě subkutánní, jež má potenciál vyšší dlouhodobé efektivity a nižší imunogenicity, nehledě na to, že za branou klinické praxe stojí již nová léčiva, především ze skupiny antiinterleukinů a antiintegrinů (M. Lukáš). Endoskopie je rutinní součástí diagnostiky IBD, avšak v poslední době se dramaticky rozvíjí také endoskopická léčba u IBD, což dokumentuje před časem do klinické praxe uvedená strikturotomie. Moderní endoskopie se neobejde ani bez zvířecích modelů, které slouží k výzkumu a vývoji nových endoskopických metod, ale také jako edukační zdroj s novými technikami pro mladé endoskopisty (M. Lukáš, jr). Problematikou pouchitidy a její diferenciální diagnostiky se zabývá poslední kapitola knihy. Jedná se o novější entitu, jež se objevuje v ileálním pánevním rezervoáru po provedené proktokolektomii a ileo-pouch-anální anastomóze. Choroby ileálního pouche jsou v naší odborné literatuře do určité míry „popelkou“ a tento přehled by mohl chybějící údaje o této nové a zajímavé skupině chorob v našem písemnictví doplnit (M. Lukáš).

Na závěr nezbývá než zvědavému čtenáři ozřejmit obrázek na obálce knihy. Jedná se o mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. Původní podoba sloupu z roku 1650, jeho zboření v roce 1918 a následné vytvoření kopie se základním kamenem v únoru 2020 a definitivní vztyčení sloupu dne 4. 6. 2020 jsou součástí české historie a jsou vryty do samotného srdce našeho hlavního města. Každého jistě napadne otázka: Jakou má mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze spojitost s idiopatickými střevními záněty? Odpověď je nasnadě, protože žádná přímá spojitost samozřejmě neexistuje. Nicméně můžeme nalézt několik nepřímých a vzdálených souvislostí, které bych chtěl ve zkratce vysvětlit. Vztyčení sloupu v červnu 2020 je zakončením 102 let trvající snahy o jeho obnovu a po řadě peripetií a překážek k tomu nakonec přece jen došlo. Podle mého názoru je to jedna z největších kulturních a společenských událostí roku 2020 a možná celého tohoto desetiletí, a to přes všechny námitky ohledně jeho vzhledu a autenticity. Od roku 1996 akademický sochař Petr Vaňa, který kopii sloupu

vytvořil, pracoval bez nároku na odměnu a s výhledem toho, že možná jeho téměř čtvrt století trvající práce vyjde úplně nazmar. A tak vztyčený sloup je výrazem mimořádné síly lidského ducha, pracovitosti, cílevědomosti a neutuchající aktivity všech lidí, kteří se o jeho obnovu zasloužili. Na podstavci oproti originálu chybějí sochy čtyř andělů, které symbolizují čtyři ctnosti, jež by mohly nahradit vlastnosti ideálního gastroenterologa. *Moudrost*, v přeneseném pohledu teoretická a praktická znalost problematiky idiopatických střevních zánětů, *Spravedlnost*, která může být v naší praxi záštitou správného posouzení stavu pacienta a schopnosti správného rozhodnutí o dalším postupu diagnostiky a léčby, *Statečnost*, značící v medicínském kontextu neopustit pacienta, ani když se léčba nedaří nebo když vzniknou různé komplikace, *Mírnost*, která by mohla být pro nás symbolem laskavosti a empatie k pacientům. Bylo by skvělé, kdybychom všechny tyto vlastnosti a ctnosti znázorněné na původním mariánském sloupu alespoň v nedokonalé podobě měli a mohli je uplatňovat v péči o nemocné s Crohnovou nemocí a ulcerózní kolitidou.

Milan Lukáš
V Soběslavi dne 6. 7. 2020

1 Idiopatické střevní záněty ve statistických ukazatelích a analýzách

Milan Lukáš, Ladislav Dušek

1.1 Kvalita života

Idiopatické střevní záněty (IBD) jsou spojeny nejen s medicínskými otázkami a s nákladovostí konzumované zdravotní péče, její dostupností a kvalitou, ale také výrazně ovlivňují životy nemocných, a to ve všech jeho součástech, jako je průčeschnost, invalidita a další psychosociální aspekty. Zánětlivá aktivita nemoci je sice dobře dokumentována různými indexy a spolehlivými, snadno měřitelnými objektivními parametry, ale nejjvýznamnějším kritériem je posouzení stavu pacientem, jak vnímá symptomy, které ovlivňují jeho zdravotní a funkční stav. Jedná se o tzv. patient-reported outcomes, jež v případě Crohnovy nemoci zahrnují bolesti břicha a průjmovité stolice. U nemocných s ulcerózní kolitidou je to počet stolic a krvácení z konečníku.

Kvalita života nemocných s idiopatickými střevními záněty se stala v posledních třiceti letech významným cílem léčby a zároveň důležitým kritériem úrovně poskytované zdravotní péče. Jednou z prvních českých publikací zabývajících se kvalitou života u pacientů s Crohnovou nemocí je práce Gabalcova z roku 2009 (11).

Před časem byly publikovány výsledky multicentrické studie, která vznikla na základě spolupráce Pacientské organizace IBD pacienti a Pracovní skupinou pro IBD ČGS ČLS JEP, zabývajících se kvalitou života pacientů v ČR (1). Dotazníkového šetření se účastnilo celkem 1228 nemocných ze všech krajů ČR, z nichž dvě třetiny byli nemocní s Crohnovou nemocí. Celkem 47 otázek bylo rozděleno do pěti kategorií: demografické údaje, diagnostika a léčba IBD, dopad nemoci na kvalitu života, vliv nemoci na pracovní aktivitu a průčeschnost a také na informovanost pacientů o IBD. Dotazník byl modifikovanou úpravou formuláře, který byl použit před několika lety v panevropské studii

Impact (2). Domácí studie probíhala od 16. 9. 2016 do 31. 12. 2016 a data byla sbírána anonymně a jednorázově.

Drtivá většina dotázaných (91 %) byla v péči specializovaného odborníka, pouze 25 % nemocných mělo k dispozici nutričního specialistu a 11 % pacientů také psychologa. Celkem 25 % dotázaných uvedlo, že na dispenzarizujícím pracovišti je také specializovaný kolorektální chirurg. Téměř všichni nemocní (97 %) měli možnost telefonického kontaktu s gastroenterologickým pracovištěm. Plnou spokojenost se zdravotní péčí vykazovalo 85 % nemocných, 14 % bylo jen částečně spokojeno a pouze 1 % dotázaných bylo s průběhem léčby a celkovou péčí nespokojeno. Překvapující zjištění bylo, že vědomá non-adherence byla detekována u 34 % nemocných. Vyšší věk probandů a lepší informovanost nemocných s IBD byly v multivariantsní analýze určeny jako faktory spojené s vyšší mírou adherence. Z celkového počtu 1228 nemocných 814 (66 %) uvedlo, že je v trvalém pracovním poměru. Z nich 82 % pracovalo na plný úvazek a 18 % na částečný úvazek. Pouze 11 % nemocných bylo v invalidním důchodu a 9 % pacientů již ve starobním důchodu. V multivariantsní analýze se potvrdilo, že diagnóza Crohnovy nemoci, vyšší četnost relapsů a zájem o novinky v terapii IBD byly faktory asociované s vyšším rizikem invalidity a těžším průběhem nemoci. Téměř polovina pracujících pacientů (42 %) uvedla, že IBD je příčinou určitých omezení v jejich pracovním procesu a všichni si museli oficiálně upravit svůj pracovní režim. Nejčastěji se jednalo o flexibilní pracovní dobu nebo o zkrácení pracovní doby. Tato ojedinělá práce potvrdila, že IBD vedou k úplné invaliditě u 10 % nemocných, nicméně u většiny pacientů, kteří vykazují pravidelnou pracovní aktivitu, jsou jejich pracovní zařazení a pracovní režim značně modifikovány. Nejjvýznamnějším

problémem, který výrazně snižuje kvalitu života pacientů s IBD, je pocit vyčerpanosti a velká únava, které četností a intenzitou převýšily gastrointestinální obtíže, jako jsou bolesti břicha a průjemy. Monitorování kvality života v běžné klinické praxi by mělo být rutinou a dosažení zlepšení nebo její normalizace je klíčovým terapeutickým cílem.

Studie Impact, která proběhla ve 25 zemích Evropy na počátku této dekády a byla zaměřena na vliv idiopatických střevních zánětů na kvalitu života postižených, ukázala některé zajímavé výsledky. Určitým překvapením bylo, že u poloviny nemocných (45 %), především s Crohnovou nemocí, bylo onemocnění diagnostikováno až po více než jednom roce trvání obtíží, z toho u 17 % dotázaných byla doba ke správné diagnóze pět let. Z celkového počtu 4670 probandů 67 % sdělilo, že museli před stanovením správné diagnózy IBD nejméně jedenkrát navštívit urgentní příjem v nemocnici. Polovina z dotázaných měla přidružený kloubní obtíže a třetina probandů kožní změny a stejný počet pacientů trvale nebo intermitentně užíval analgetika. U 35 % dotázaných byly obtíže vyvolané IBD příčinou nemožnosti navázat intimní vztah a v 17 % případů bylo IBD důvodem k ukončení partnerského vztahu. U 26 % dotázaných byl idiopatický střevní zánět také hlavním důvodem k minimalizaci společenského života a vytváření přátelských vztahů (2).

1.2 Epidemiologie

Recentní epidemiologické studie ukázaly, že incidence a prevalence IBD se v posledních dvaceti letech celosvětově výrazně mění. Populační studie potvrdily, že nejvyšší prevalence těchto nemocí je zaznamenávána v zemích vysoce ekonomicky rozvinutých, jako je tomu ve státech západní a severní Evropy, Severní Ameriky a Oceánie. V souvislosti s projektem GBD (Global Burden of Diseases), který iniciovala Světová banka v roce 1992 a který je zaměřen na výskyt celkem 354 různých nemocí ve 195 státech světa, byly před časem publikovány výsledky s ohledem na epidemiologickou situaci u Crohnovy nemoci a ulcerózní kolitidy. Celková prevalence IBD se celosvětově v letech 1990 až 2017 zvýšila o 31 %. V roce 1990 byla vyjádřena hodnotou 68,6/100 000 obyvatel a v roce 2017 vystoupla na 89,6/100 000 obyvatel. Geograficky jsou patrné obrovské rozdíly v prevalenci od 11,1/100 000 obyvatel

v rovníkové Africe k hodnotě 422/100 000 obyvatel v Severní Americe.

Na podstatném navýšení celkové prevalence IBD se v posledních dekáдах podílí celkové prodloužení průměrného věku lidí a stárnutí populace. Prognóza (life expectancy) se zvyšuje především u osob středního věku a u seniorů, kteří trpí IBD. Navzdory neustále se zvyšující prevalenci těchto nemocí se zdravotní důsledky („IBD burden“) na celkovou populaci mírně zlepšily. Vysvětlením může být zavedení nových léčiv, jako jsou biologické monoklonální protilátky, a široké využívání imunomodulátorů, daleko lepší odborná připravenost specialistů, na které má rozhodující vliv příprava a šíření mezinárodních a národních doporučení pro diagnostiku a léčbu těchto nemocí. Další pokrok byl docílen v lepším monitorování pacientů a jejich odpovědi na terapii a v aktivním vyhledávání komplikací IBD. Velkého pokroku bylo dosaženo díky multidisciplinární péči o pacienty s IBD, která je dnes již samozřejmým standardem ve všech vyspělých zemích. Snížení zdravotních dopadů v IBD populaci ve vyspělých zemích jde především na vrub snížení mortality nemocných. Naproti tomu negativní vliv IBD na kvalitu života postižených byl ve stejné době (1992–2016) ovlivněn jen málo. Z hlediska ekonomiky a celkového domácího hrubého produktu se jasně ukázalo, že v zemích se středním a vysokým hrubým domácím produktem bylo již dosaženo platů v incidenci těchto onemocnění. Naproti tomu významné zvyšování incidence je nyní zaznamenáváno v zemích se středním a nízkým hrubým domácím produktem. „Westernizace“ životního stylu v dříve ekonomicky zaostalých a rozvojových zemích a zlepšení možnosti diagnostiky IBD jsou nejpravděpodobnějším vysvětlením, proč výskyt obou chorob v těchto oblastech světa v posledních letech významně stoupá. Mezi oběma částmi světa, vyspělými a zaostalejšími zeměmi, se na zdravotních dopadech účastní rozdílné komponenty. Pro ekonomicky vyspělé země je největším nepříznivým dopadem IBD invalidita, kdežto pro méně vyspělé země je to úmrtnost na tyto choroby. Tento nálezní reflektuje rozdíly v infrastruktuře jednotlivých zemí, a především rozdílnou kvalitou a dostupností poskytované zdravotní péče (3).

V současné době se odhaduje, že v Severní Americe žije asi 1,5 milionu osob s IBD a v Evropě asi 2 miliony nemocných. Ve zbývajících oblastech světa mimo západní a severní Evropu, USA, Kanadu a Austrálii s Novým Zélandem není prevalence IBD přesně